

IVAN ČIZMIĆ

Reagiranja jugoslavenskih iseljenika na potpisivanje Münchenskog sporazuma 1938. god.

Potpisivanje Münchenskog sporazuma, 30. rujna 1938, između Njemačke s jedne i Velike Britanije i Francuske s druge strane, a kojim je došlo do komadanja Čehoslovačke Republike i njenog konačnog sloma, izazvalo je veoma žive i nepovoljne reakcije jugoslavenskih iseljenika širom svijeta. Reagirale su iseljeničke organizacije, dobrotvorne, političke i kulturne, napredni iseljenički listovi i istaknuti pojedinci. Ta su reagiranja zapravo bila nastavak osude koja se iz redova naših iseljenika čula već od same pojave fašizma u Njemačkoj, osude koja je bila inspirirana njihovim, na žalost, ispravnim predviđanjima da će se fašizam u svom agresivnom pohodu jednoga dana okomiti i na njihovu staru domovinu — Jugoslaviju. Reagiranja jugoslavenskih iseljenika bila su zapravo dio oštre osude što ju je demokratska javnost u zemljama gdje su oni živjeli ispoljavala protiv Münchenskog sporazuma i protiv onih koji su tom sporazumu povlađivali.

U Sjedinjenim Američkim Državama već na Drugoj konferenciji hrvatskih komunista, 5. srpnja 1937. u Clevelandu, izdan je Proglas u kojem se upozorava da se ono što se događa u Španjolskoj i ono što se dogodilo u Abesiniji sutra može dogoditi u Čehoslovačkoj, Belgiji, Jugoslaviji i ostalim zemljama. »Razbojnički fašistički napad prijeti svim ovim zemljama. U Čehoslovačkoj Hitler sprema udar preko svog agenta Konrada Henleina. [. . .] ako ih se danas ne zaustavi u Španjolskoj, to će isto sutra raditi u Čehoslovačkoj, Belgiji i u našoj Hrvatskoj.«¹

List *Svijet* je također sa zabrinutošću počeo pisati o nečuvenoj kampanji Trećeg Reicha protiv demokratske Čehoslovačke, pokušavajući naći prave razloge tome: »Dosljedan svojem totalitarnom 'dinamizmu' i totalitarnističkoj logici, koju je istom sada — izgleda — svijet počeo razumijevati, Treći je Reich prisiljen da pažnju sa svojih unutarnjih pitanja skreće u tome pravcu, da pravi 'velika djela', da 'brani čast' svoga naroda tako da mu nalazi kruh na tuđem polju.« Kad to u Čehoslovačkoj nije išlo milom, onda su pokušali silom i prijetnjama, nailazeći na podršku »svuda po malo«, pa čak i u Pragu, ali, kako primjećuje list, samo na krajnjoj nacionalističkoj desnici. Međutim, u rujnu 1937, *Svijet* je još optimistički gledao na sudbinu Čehoslovačke, pozivajući se među ostalima i na pisanje istaknutog češkog novinara dra Huberta Rijke. On se u svojim člancima

¹ Proglas druge konferencije hrvatskih komunista hrvatskom narodu u Sjedinjenim Državama od 5. srpnja 1937, Cleveland, Komunisti i jedinstvo Hrvata u Americi, Izdala Hrvatska radnička knjižara, Chicago, Ill.

pozivao na neraskidivost zajedničkih interesa Francuske i Čehoslovačke, upućivao na povezivanje sa Sovjetskom Rusijom, ali samo u cilju obrane, kao i na jamstva koja proizlaze za sigurnost Čehoslovačke iz njena članstva u Maloj antanti.²

Međutim, ta optimistička predviđanja lista *Svijet* počela su se rasplinjavati u danima neposredno pred izbijanje čehoslovačke krize.

List *Zajedničar*, glasilo Hrvatske bratske zajednice, naše najveće iseljeničke organizacije, pisao je kako pogrešno kalkuliraju Čehoslovaci, ako zaista vjeruju da će velike sile za njih lomiti koplja. Kad dođe do kritične situacije, one će učiniti isto što su učinile i s Etiopijom. Zato male države u Evropi nisu nikada bile više prepuštene same sebi.³ *Zajedničar* je dalje upozoravao kako čine veliku pogrešku Poljaci, Jugoslaveni i Bugari kad se ne povezuju čvršće sa Sovjetskom Rusijom koja je kadra zaštititi sve slavenske države, ako bi one s njom zajednički surađivale. »Ako se misle održati na životu Slavenske države, ne preostaje im drugo, nego, da se vežu ugovorima, da će pomagati jedna drugu, kad ih netko napadne. Ako to ne učine, može se kroz kratko vrijeme dogoditi, da će se sve Slavenske države izbrisati sa zemljovidne karte.«⁴

Zajedničar je s gorčinom pisao o neprincipijelnoj politici što su je u to vrijeme vodile Velika Britanija, Francuska i Italija, štiteći prava njemačke manjine u Čehoslovačkoj, a da pri tome nisu spominjale položaj Hrvata u Italiji. »Ne da na to i ne pomisliše, već što više, jedna između njih, crna Italija, dok na jednu stranu na sva usta viče da neće smatrati mir na granicama slavenske Čehoslovačke sve dotle zaključenim, doklegod sve narodnosne manjine u njezinim granicama ne dobiju priliku, da same odluče s kim će i uz koga će svoj život i budućnost vezati, na drugu stranu svoju crnu košulju sve to više steže oko vrata milijuna slavenskog, hrvatskog naroda u slavenskoj, hrvatskoj Istri.«⁵

U Australiji je list *Napredak* iz Sydneya s prilično optimizma počeo pisati o Čehoslovačkoj krizi, vjerujući da se taj nacionalni spor može uspješno riješiti, ako ga budu rješavale »snage demokracije i socijalizma«. U demokratskoj Čehoslovačkoj nacionalne manjine mogu naći svoje mjesto, ako to pitanje ne budu rješavali čehoslovački reakcionari i njemački fašisti, nego čehoslovačka radnička klasa. Tada će sudbina Čehoslovačke biti čvršća nego li je bila Austrija.⁶ List je upozoravao: »Nikakav pošten demokrata ne bi imao biti protiv nacionalne slobode i ravnopravnosti svih naroda ma gdje se oni nalazili, pa ni Sudetskih Njemaca. Radnička klasa Čehoslovačke se je godinama borila za nacionalnu ravnopravnost Sudetskih Njemaca. [...] Ali shvatimo nacionalnu ravnopravnost i razlikujemo ju od slobode, da Fašisti žare i pale nad narodom i da se po tome zarobi Čehoslovačka sa svim ostalim narodima u njoj. Pokret Hen-

² *Svijet*, nezavisno glasilo radnoga naroda, New York, 28. IX 1937, br. 9528.

³ *Zajedničar*, Pittsburgh, 7. IX 1938, br. 36.

⁴ *Zajedničar*, 19. X 1938, br. 42.

⁵ *Zajedničar*, 12. X 1938, br. 41.

⁶ *Napredak*, list iseljenika iz Jugoslavije u Australiji i New Zealandu, Sydney, 10. V i 20. VI 1938.

leina nije nacionalno-oslobodilački pokret, već pokret iza kojega stoji Hitler sa svim svojim porobljavanjem, ugnjetavanjem i politikom rata.⁷ Nakon potpisivanja Münchenskog sporazuma, Radnički kalendar iz Pittsburgha prenio je članak »Što znači Munich pakt« iz pera sekretara KP SAD Earla Browdera u kojem on ističe kako je Münchenski sporazum razbojnički sporazum Hitlera, Mussolinija, Chamberlaina i Daladiera izdao čehoslovački narod i predao ga nacistima. Time je zapravo veći dio Evrope predan u neposredni posjed i kontrolu podstrekača na rat. Browder tvrdi kako to »postignuće mira« u biti znači uništenje posljednjeg ostatka demokracije u srcu Evrope, demokracije čehoslovačkih 15 milijuna stanovnika. Treba da razumijemo, upozorava Browder, da je Münchenski sporazum ugrozio mir i dobrobit svakog muškarca, žene i djeteta na čitavom svijetu. Dok se opasnost fašizma ranije odnosila na narode Evrope, ona je poslije Münchenskog sporazuma postala neposredna i za Sjedinjene Države. Taj sporazum je preobrazio političko lice svijeta, on je ozbiljno i dalekosežno promijenio međunarodnu situaciju, uvukavši u protudemokratski, kontrarevolucionarni blok vlada imperijalističke, reakcionarne snage Velike Britanije i Francuske. Browder zaključuje kako je demokracija Sjedinjenih Država suočena s nužnim izborom predaje ili borbe, u kojoj je pobjeda moguća jedino pod uvjetom da se američki narod bori u tijesnom savezu sa snagama mira i demokracije u svim ostalim zemljama i kod kuće.⁸

Jugoslavenska federacija Socijalističke radničke partije SAD objavila je, poslije izbijanja rata, Manifest u kojem se, uz ostalo, osvrnula i na čehoslovačku krizu. Prema Manifestu »francusko-britanski imperijalizam« kapitulirao je pred nacističkim diktatom i pristao u Münchenu na predaju Čehoslovačke »njemačkom feudo-kapitalizmu«. Na jednoj i drugoj strani zavladao je zadovoljstvo uz iznimku »buržoaskih sentimentalista, koji jogunasto nastoje održati drvo kapitalizma, a revno se protive njegovom neizbježnom otrovnom plodu«. Zapadne demokracije, koje su se zavjetovale da će čuvati češku demokraciju bile su »razdragane« što su mogle kupiti »trajni mir«, dok su »nacistički feudo-kapitalisti veselo slavili svoju pobjedu, nad [...] zapadnim takmacima u imperijalističkoj igri«.⁹ Sekretar hrvatske sekcije Komunističke partije SAD, Leo Fišer, pisao je kako su predstavnici krupnog kapitala zastupali tezu da Hitlerovim zahtjevima treba udovoljiti i Čehoslovačku raskomadati i tako uspostaviti eru trajnog mira. Bile su zapravo, prema Fišeru, iskorištene duboke težnje narodnih masa za mirom u svim zemljama kako bi se počinila »najsramnija izdaja u historiji svijeta ne samo protiv Čehoslovačke, nego i protiv stvari svjetske demokracije i mira«. Ali postalo je jasno kako se mir ne može zajamčiti davanjem Hitleru komada Čehoslovačke, nego naprotiv opasnost od rata se takvim koncesijama povećava, »ako miroljubljive i demokratske mase svijeta odlučnom, kolektivnom akcijom ne zaustave fašizam i njegove reakcionarne pomagače«. Fišer dalje naglašava kako

⁷ *Napredak*, 19. X 1938, br. 30.

⁸ Radnički kalendar, Pittsburgh 1939, str. 17.

⁹ Dolje rat! Proglas Radničke partije Amerike o tekućem krvoproliću, Izdanje Jugoslavenske federacije Socijalističke radničke partije Amerike, Cleveland 1940, str. 10.

komadanje Čehoslovačke nije ni početak ni kraj fašističke agresije, nego nastavak politike osvajanja tuđih teritorija. To je također i priprema za nova i veća osvajanja prema unaprijed stvorenom planu. Hitler je raskomadao Čehoslovačku iz istih razloga iz kojih je okupirao i Austriju, umiješao se u španjolske događaje, zbog čega planira i nova osvajanja, a to je da služi imperijalističkim zahtjevima njemačkog kapitala. »Ali ono što je njemačkom kapitalu dano na račun Čehoslovačke, ne može ni izdaleka da riješi nagomilane kontradikcije njemačkog kapitalizma. Chamberlain i Daladier su namjerno lagali kad su govorili da će Hitler biti zadovoljan i miran nakon što dobije nove teritorije od Čehoslovačke.«¹⁰

U Chileu je Luka Bonačić, urednik lista *Jugoslavensko novo doba* u Punta Arenas, pisao kako su porazno djelovale na naše iseljenike u Chileu vijesti o Münchenskim događajima »koji su doveli do kapitulacije Francuske i Engleske pred pritiskom totalitarnih država« čije teške i nedogledne posljedice će se tek osjetiti. Bonačić postavlja pitanje: »Da li žrtvovanje Čehoslovačke znači mir? Lijepa bi to bila i časna žrtva [...] na oltaru ljubavi i mira čovječanstva u međunarodnim odnosima. Ali će nam se dozvoliti da budemo skeptični. Dala providnost da se prevarimo u našem sudu.«¹¹

Naši iseljenici u Santiagu (Chile) organizirali su protestnu skupštinu u »Jugoslavenskom domu« kojoj je prisustvovao i čehoslovački poslanik Vladimir Smetana. Čileanski listovi *La Hora*, *La Opinion* i *Claridad* opširno su izvijestili svoje čitaoce o protestima Jugoslavena protiv Münchenskog sporazuma. Ali protesti jugoslavenskih iseljenika protiv toga sporazuma zaredali su gotovo u svim našim iseljeničkim naseobinama po Južnoj Americi, a list *Jugoslavenski glasnik* donosio je imena društava i njihove protestne rezolucije.¹²

U Buenos Airesu, gdje su živjele brojne imigrantske skupine iz evropskih država, potpisivanje Münchenskog sporazuma prijetilo je da izazove među njima trvenja. Zbog toga su argentinske vlasti zaštitile njemačko, talijansko i čehoslovačko poslanstvo konjicom i pješadijom.¹³ Jugoslavenski iseljenici, koji su u velikom broju živjeli u Buenos Airesu, također su oštro protestirali protiv sporazuma. Sa proslave »Jugoslavenskog sokola« u Buenos Airesu upućen je pozdrav predsjedniku Benešu i naglašena solidarnost jugoslavenskih iseljenika u borbi za obranu slobode i nezavisnosti čehoslovačkog naroda.¹⁴ S iste proslave uputila se jedna delegacija čehoslovačkom poslaniku Františku Kadeřabeku i izjavila mu kako su jugoslavenski iseljenici duboko dirnuti napadajima na bratski čehoslovački narod i kako s njim dijele svu nanесenu mu nepravdu.¹⁵

Argentinske novine s gorčinom su pisale o Münchenskom sporazumu, optužujući Francusku zbog izdaje, jer ne samo da se držala neutralno, nego

¹⁰ *Leo Fifer*, Izdajstvo u Munichu i borba protiv Fašizma, Radnički kalendar, Pittsburgh 1939, str. 65.

¹¹ *Jugoslavensko novo doba*, Punta Arenas, Magallanes, 15. X 1938.

¹² *Jugoslavenski glasnik*, Santiago, septembar–oktobar 1938.

¹³ *Naša sloga*, Buenos Aires, 1. X 1938, br. 33.

¹⁴ *Argentinske novine*, Buenos Aires, 23. X 1938, br. 186.

je odigrala ulogu dželata nad svojom dojučerašnjom saveznicom, ne shvaćajući da je time potkopala temelje na kojima je i sama počivala. List piše: »Danas će Hitlerove horde nadrijeti na čehoslovačko tlo, ali sutra će se mobilizirane njemačke divizije pojaviti u Alzaciji i Loreni dok će Mussolinijeve preći Alpe. Ali nitko neće zaplakati nad sudbinom naroda, koji se je srušio moralno, prije nego se srušio i materijalno.«

Argentinske novine osudile su također i držanje Velike Britanije čiji su velekapitalisti željeli pod svaku cijenu sačuvati mir i privilegije koje su stekli pobjedom u prvom svjetskom ratu. List komentira: »Jaki napredak ruske industrije i procvat nove Rusije [...] zabrinjava više engleske lordove i od same Hitlerove Njemačke. Današnja Čehoslovačka je bila ruska predstraža u Evropi. I ta ruska predstraža smeta podjednako Chamberlaina kao i Hitlera, nju treba onesposobiti, osakatiti, uništiti.«¹⁶

U Australiji je list *Napredak* oštro napao izjavu vlade o potpunoj podršci stajalištu Velike Britanije u Münchenskoj krizi. Ni u australskom parlamentu nije tome bila posvećena pažnja, pod izgovorom kako »nije sada pogodno vrijeme«. Ali *Napredak* je informirao svoje čitaoce da je »Sydney Trades and Labor Council« osudio politiku predsjednika vlade Lyonsa i pozvao na solidarnost sa Čehoslovačkom. »Liga za mir i demokraciju« organizirala je, 19. rujna, demonstracije u Sydneyu pred njemačkim konzulatom i demonstranti su se sukobili s policijom. Sekretar Komunističke partije J. B. Miles oštro je napao Lyonsa i Chamberlaina, tvrdeći kako su komunisti bili u pravu kad su ukazivali na to da politika Chamberlaina ide na ruku fašistima i ratu, koji ni Australija neće moći izbjeći.¹⁷ I sindikalne vođe u Australiji suprotstavili su se politici vlade, navodeći da je došlo vrijeme kad se svijet mora braniti od fašizma i da radnička klasa Australije mora odbaciti izolaciju i pridonijeti svoj dio u toj borbi.¹⁸

Napredak je za svoje čitaoce prenosio i članke iz progresivne australske štampe. Tako je *Sydney Morning Herald* u jednom članku postavio pitanje o tome kakvu sigurnost mogu poslije Münchenskog sporazuma imati male zemlje, pa i Australija. *Labor Daily* je ironično primjećivao kako Njemačka može naći razloge da okupira i Australiju, jer je mala zemlja, jer je demokratska, jer u njoj ima Nijemaca i Talijana, jer pojedine pokrajine u njoj imaju na vlasti Radničku stranku, koju nacisti smatraju boljševičkom.¹⁹

Iz redova jugoslavenskih iseljenika čuli su se prigovori na kapitulantsko držanje čehoslovačke vlade. Tako je *Slobodna reč* konstatirala kako Čehoslovačka nije prkosila njemačkim imperijalistima ni do Münchena ni poslije Münchena. »Kamo sreće da mu je, ne samo prkosila, već da ga je prvo jutro poslije Münchena susrela s artiljerijskom vatrom. To bi bilo bolje i za svjetsku demokratiju, kao i za budućnost čehoslovačkog naroda.« List je uzimao za primjer ponašanje španjolske koja se fašistima

¹⁶ *Argentinske novine*, 23. IX 1938.

¹⁷ *Napredak*, 26. IX 1938, br. 31.

¹⁸ *Napredak*, 3. X 1938, br. 32.

¹⁹ *Napredak*, 26. X 1938, br. 31.

suprotstavila oružanom borbom. »To je, ako ništa drugo, spasilo španjolskom narodu čast, i kad-tad budućnost.« Španjolska je svojim odlučnim otporom pokazala da je jedini način čuvanja nezavisnosti od fašizma oružana borba. S druge strane, čehoslovačka je vlada pokazala da se predajom ne može spasiti nezavisnost države. »Poslije Münchena čehoslovački narod je izgubio više za jedan dan predaje, nego španjolski narod za dvije godine obrambenog rata.«²⁰

Prigovori kapitulantskom držanju čehoslovačke vlade bili su puni iluzija o tome kako bi se držala jugoslavenska vlada u istoj situaciji. Edo Jardaš pisao je u Hrvatskom radničkom kalendaru, u Torontu, kako su Münchenskom zavjerom reakcionarne buržoazije udarile žig na planove Hitlera za daljnju agresiju. Dana mu je dozvola za porobljavanje malih naroda, dana mu je mogućnost kako bi se mogao pripremiti za rat širih razmjera. Zbog toga Jardaš upozorava: »Uoči tako važnih momenata, dužni smo se i mi, Hrvati, pobrinuti za sigurnost vlastitog ognjišta. Hitler je otvoreno najavio svoje osvajačke planove, te si je u svom nezasitnom apetitu izabrao i Jugoslaviju kao svoj zakusak za 1940. godinu. U sastavu Jugoslavije, nalazi se i naša hrvatska domovina. Što i nas, Hrvate, pobuđuje i ponukava da već danas ozbiljno mislimo o sudbini očinskog praga.«

Jardaš dalje ističe kako su Njemačka i Italija već poslale u Jugoslaviju velik broj svojih agenata, a što je najvažnije već su u glavnom gradu postavili »svog Šušnika u liku berzijanca Stojadinovića« posredstvom kojeg provode fašističku agitaciju u Jugoslaviji.²¹

Milan Stojadinović postaje sve češća meta napada naših progresivnih iseljenika. Tako je u *Slobodnoj reči* Mirko Marković nazvao podlim Stojadinovićeve tvrdnje da je Čehoslovačka »izgubila zato što nije umela da se uljudno ponaša prema Hitleru«. Takvim lažima Stojadinović neće moći sakriti od vlastitog naroda svoju izdajničku politiku, jer mu to nitko neće povjerovati. Tako je na »decembarskim izborima« Stojadinović izgubio povjerenje naroda ponajviše zbog svoje vanjske politike. »To znači, da narod u Jugoslaviji sve jasnije shvaća, da je vanjska politika kneza Pavla i Stojadinovića izdajnička i da će ta politika, prije ili kasnije, dovesti Jugoslaviju do velike propasti, naime ona će postati kolonija Njemačke i Italije.«²²

List *Svijet* prenio je članak iz *New York Timesa*, prema kojem su službeni krugovi u Jugoslaviji izjavili, da je Jugoslavija obvezana paktom Male Antante braniti Čehoslovačku od Mađarske, ali ne i od Njemačke. *Svijet* to komentira: »Drugim riječima Jugoslavija otvoreno poručuje Hitleru: što se nas tiče možete mirne duše umarširati u Čehoslovačku [...]. Jugoslavija je smatrala potrebnim poručiti da ju se njemački spor sa Čehoslovačkom ništa ne tiče.«²³

²⁰ *Slobodna reč*, 10. XII 1939.

²¹ *Edo Jardaš*, Možemo li i trebamo li poći zajedno? Hrvatski radnički kalendar, Toronto 1939, str. 29.

²² *Mirko Marković*, Da smo načistu, Pogled iz Amerike na Jugoslaviju 1935–1945, Pittsburgh 1945, str. 22.

²³ Preneseno iz *Argentinskih novina*, 5. VIII 1938, br. 178.

Neke izjave službenih jugoslavenskih predstavnika teško su pogadale naše iseljenike. M. Krek, član vodstva Jugoslavenske radikalne zajednice i bliski suradnik ministra Korošeca, izjavio je da Jugoslavija mora sačuvati mir sa svim susjedima i da je ona »partner koji nije u igri«. Jednako je i vladin list *Samouprava*, 20. rujna, napisao »da Jugoslavija neće da ulazi u ideološke frontove u Evropi, niti da učestvuje u međunarodnim komplotima«. U Australiji je list *Napredak* oštro reagirao na te izjave prema kojima bi obrana Čehoslovačke i međunarodnog mira bila isto što i sudjelovanje u međunarodnim komplotima. List je dalje ocijenio naivnima tvrdnje da će Jugoslavija svojom pasivnom politikom sačuvati svoj »neutralitet«.²⁴

Komunistička partija Jugoslavije imala je drukčije stajalište u tom pitanju. U poruci što ju je uputila KP Čehoslovačke, uz ostalo, stoji: »Komunistička partija uvjerava bratsku Čehoslovačku, njenu radničku klasu i dosljednog branioca nezavisnosti domovine Komunističku partiju Čehoslovačke, da će se ona bez obzira na žrtve u zajednici sa narodima Jugoslavije boriti protiv svakog pokušaja hitlerovskih agenata, da odvoje Jugoslaviju od Čehoslovačke i da će učiniti sve da Jugoslavija, zajedno sa ostalim demokratskim državama, brani mir i nezavisnost savezničke Čehoslovačke od napadaja fašističkih izazivača.«²⁵

Proglas KP Jugoslavije objavili su gotovo svi napredni iseljenički listovi, a taj je proglas dao podstreka jugoslavenskim iseljenicima za još odlučniju podršku u osudi Münchenskog sporazuma.

U Australiji je došlo do suradnje čehoslovačkih i naših iseljenika. Predsjednik Čehoslovačkog kluba u Sydneyu, Zelinka, predložio je Jugoslavenskom klubu i Klubu »Zora« u Sydneyu da jugoslavenski iseljenici pošalju protestnu rezoluciju vladi u Beograd zbog njenog oportunističkog držanja u čehoslovačkoj krizi.²⁶

Društva jugoslavenskih iseljenika, ne samo u Sydneyu, nego i u ostalim krajevima Australije prihvatila su inicijativu Čehoslovačkog kluba. Bila je imenovana delegacija, kojoj je bilo stavljeno u zadatak da protestira kod jugoslavenskog konzula protiv izdajničkog držanja Stojadinovićeve vlade u čehoslovačkoj krizi. Delegacija je imala također protestirati protiv napada na demonstrante pred njemačkim konzulatom u Beogradu. Delegacija je u tom smislu i nastupila pred jugoslavenskim konzulom Mikulčićem, 26. rujna, zahtijevajući da se jugoslavenska vlada vjerno drži obveza prema Maloj Antanti. U tom je smislu delegacija uputila i brzojav Stojadinoviću. Aktivnosti jugoslavenskih društava i njihove delegacije bile su zapažene i u australskoj javnosti, pa je list *Labor Daily* napisao kako je nastup delegacije u jugoslavenskom konzulatu »vrijedan i važan akt za mir«.²⁷

U Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je živio najveći broj naših iseljenika, reakcija na Münchenski sporazum i njegove posljedice bila je

²⁴ *Napredak*, 17. X 1938, br. 34.

²⁵ *Napredak*, 17. X 1938, br. 34.

²⁶ *Napredak*, 31. X 1938, br. 36 i 27. XI 1938, br. 40.

²⁷ *Napredak*, 26. IX 1938, br. 31 i 3. X 1938, br. 32. Usp. također *Luka Marković*, Pod australskim nebom, Zagreb 1973, str. 184.

najradikalnija. Na inicijativu Biroa Hrvatske sekcije KP SAD došlo je do dogovora s rukovodiocima nekih slavenskih organizacija da se organizira široki pokret američkih Slavena za obranu Čehoslovačke. U ime Biroa Hrvatske sekcije KP razgovore je poveo Stjepan Lojen, koji je prvo stupio u vezu sa Štefanom Zemanom, predsjednikom Slovačke evangelističke unije, dobrotvorne organizacije sa dvadesetak tisuća članova. Prema Lojenovim navodima, Zeman, inače uvjereni antifašist, bio je zadovoljan što su upravo Hrvati poduzeli inicijativu za obranu Čehoslovačke. Lojen je predložio Zemanu da u ime svoje organizacije pozove predstavnike slavenskih organizacija na dogovor u Pittsburghu na kojem bi se čitava akcija i planirala.²⁸ Zeman je to prihvatio, pa je bio upućen i proglašen za sastanak, u kojem se osuđivala Njemačka zbog težnji za svjetskom supremacijom i upozoravalo: »Ako se ovako nastavi, doći će dan kad će biti ugrožena i demokracija u zemljama Sjeverne i Južne Amerike. Zbog toga je potrebna reakcija demokratskih snaga. Danas je na redu Čehoslovačka, a sutra će biti i ostale slavenske zemlje. Zbog toga je potrebno jedinstvo svih Slavena i svih demokratskih snaga u svijetu. Potrebno je da se ujedine svi američki Slaveni, kako bi bili u stanju sa ostalim demokratskim snagama Amerike braniti slobodu, demokraciju i mir. Zbog toga sve Slavenske bratske, kulturne, vjerske i političke organizacije trebaju izabrati svoje delegate za 'Američko-Slavenski Kongres Zapadne Pennsylvanie' na kojem će se napraviti plan za obranu Slavenskog naroda, demokracije i mira.«²⁹

List *Zajedničar* pozdravio je odluku da se sazove kongres, predlažući da se s toga lokalnog kongresa uputi poziv za saziv sveslavenskog kongresa Slavena u SAD i Kanadi. Dalje je *Zajedničar* upozoravao: »Ovome kongresu prisustvovati će svakako i zastupnici hrvatskog naroda i hrvatskih ustanova i društava [...] i biti će pripravnici na suradnju, ali uz jedan uvjet, da ovakvi sadanji i svaki daljnji sastanci budu iskreno u narodnom duhu i u narodnom samoopredjeljenju u tražbini pravde i slobode za sve slavenske narode podjednako. Hrvati su uvijek sa poštovanjem gledali na svoju slavensku braću pripravnici da s njima dijele i dobro i zlo. I dotle smo na to sve pripravnici, dokle i mi očekujemo, da budemo priznati kao braća i nikada se ne ćemo složiti i pomiriti sa idejom, da jedni budu gledani sa visoka, a na druge sa nižega, niti ćemo ikada dozvoliti i složiti se s time, da jedan bude gospodarom a drugi slugom.«³⁰

Američko-slavenski kongres zapadne Pennsylvanije održan je 3. prosinca 1938. u Pittsburghu. Bio je to do tada najširi sastanak američkih Slavena.

²⁸ Stjepan Lojen, *Uspomene jednog iseljenika*, Zagreb 1963, str. 189

²⁹ Sastanak su sazvali: V. S. Platek, predsjednik Nacionalnog slovačkog društva u SAD; Ivan D. Butković, predsjednik Hrvatske bratske zajednice; Joseph Kurcina, blagajnik Ujedinjenog slovačkog sokola; Suzanna Kusy, predsjednik dobrotvornog društva »Živena«; Paul Cluvo, predstavnik »Polish Division«; Francis Taptich, predstavnik grko-katoličke vjerske zajednice u SAD; Branko Pekich, sekretar Srpskog narodnog saveza; Stephen Zeman, jr., predsjednik Slovačke evangelističke zajednice; John P. Seckerak, predsjednik Grčko-katoličke zajednice ruskog bratstva u SAD; Joseph Kral, predsjednik Ujedinjenih čeških društava; John Bodrog, predsjednik Karpato-ruskog demokratskog nacionalnog komiteta; svećenici Varzaly i Molchany (*Zajedničar*, 23. XI 1938, br. 47).

Na njemu je donesena odluka da se pozove petnaest milijuna Amerikanaca slavenskog porijekla da se okupe i ujedine u opći antifašistički pokret. Sastanku je prisustvovalo 400 delegata i nekoliko stotina gostiju. Na sastanku je osuđena Hitlerova agresija na Čehoslovačku i pozvana je američka vlada da osuđi Münchenski sporazum i da se zauzme za obranu Čehoslovačke.³¹

List *Zajedničar* je svoje čitaoce opširno izvijestio o radu Kongresa na kojem je bilo 400 delegata, koji su predstavljali petnaest slavenskih naroda. *Zajedničar* konstatira kako je Kongres tekao u redu i kako je bio tumač »narodne svijesti, sveslavenskih ideala, te pravde i slobode za sve naše slavenske narode u domovini«. U tu svrhu, kaže list, bile su prihvaćene rezolucije i Manifest kojim se određivao budući rad Kongresa i na osnovi kojeg je trebalo sazvati Sveslavenski kongres. *Zajedničar* je također sa zadovoljstvom konstatirao da je za predsjedavajućeg bio izabran Ivan Butković, predsjednik Hrvatske bratske zajednice.³²

Iako su sudionici sastanka u Pittsburghu željeli sazvati Sveslavenski kongres što skorije, ipak je do njegova saziva i održavanja došlo tek 25. i 26. travnja 1942. u Detroitu. Razlozi tome su bili politički položaj SAD u svijetu i društveno-politički odnosi među američkim Slavenima.³³

³¹ S. Lojen, n. dj., 198.

³² *Zajedničar*, 14. XII 1938, br. 50.

³³ Usp. Ivan Čizmić, Američki Hrvati na kongresu američkih Slavena u Detroitu godine 1942, Matica, iseljenički kalendar, Zagreb 1971, str. 131.